

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-01
УДК: 321.001

Гайко Олег Сергійович

ст. викладач, к. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
O.Gaiko@karazin.ua.
<http://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

ПРОБЛЕМАТИКА СУВЕРЕНІТЕТУ В МАКРОІСТОРИЧНІЙ ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Аналізується макроісторична перспектива дослідження суверенітету в рамках політичної теорії, яка представлена світ-системним аналізом, військово-податковою теорією держави та політичним марксизмом. Розглянуто актуальність підходу, що пропонують макрополітологічні теорії для досліджень сучасного стану суверенітету. Простежено теоретичні передумови формування цих теорій, що зумовлено пошуками принципово нових підходів у 1970-х рр. до аналізу сучасних політичних і державних інститутів, акцентовано увагу на впливі творчого спадку М. Вебера в процесі концептуалізації макроісторичних політологічних теорій. Проаналізовано базові теоретичні підходи світ-системного аналізу (І. Валлерстайн, Дж. Аррігі), військово-податкової теорії держави (Ч. Тіллі, В. Мак-Ніл, М. Манн) та політичного марксизму (Р. Бреннер, П. Андерсон, Б. Тешке) до процесу становлення й розвитку держав протягом Нового часу. Проблема суверенітету розглядається через аналіз передумов формування базових державних інститутів в історичній перспективі, що є визначальним підходом макроісторичних політологічних теорій.

Виявлено, що попри відмінності у підходах, світ-системний аналіз і військово-податкова теорія держави можна зіставляти як зовнішній і внутрішній контури проблематики суверенітету в історичному процесі становлення та розвитку європейських держав протягом Нового часу, акцентовано особливу увагу на ролі економічно детермінованих соціальних перетворень Нового часу в рамках теоретичного підходу, який пропонує політичний марксизм. Зазначається спільне в підходах аналізованих теорій до процесу становлення держав сучасного типу, що конкретизується наступними позиціями: держава сучасного типу як унікальний феномен Західної Європи, особлива роль капіталізму в процесі соціально-політичних і економічних перетворень Нового часу, вдала конфігурація чинників в історичному процесі, що зумовила появу національної держави, досягнення балансу між інтересами різноманітних груп, структурні соціально-політичні і економічні зміни як реакція на зовнішні і внутрішні виклики, міждисциплінарний характер теорій.

Ключові слова: світ-системний аналіз, військово-податкова теорія держави, політичний марксизм, суверенітет, національна держава, капіталізм

Гайко Олег Сергеевич
ст. преподаватель, к. полит. н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
O.Gaiko@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

ПРОБЛЕМАТИКА СУВЕРЕНИТЕТА В МАКРОИСТОРИЧЕСКОЙ ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

Анализируется макроисторическая перспектива исследования суверенитета в рамках политической теории, которая представлена мир-системным анализом, военно-налоговой теорией государства и политическим марксизмом. Рассмотрена актуальность подхода, который предлагают макрополитологические теории для исследования современного состояния суверенитета. Прослежены теоретические предпосылки формирования этих теорий, что обусловлено поисками принципиально новых подходов в 1970-х гг. к анализу современных политических и государственных институтов, акцентировано внимание на влиянии творческого наследия М. Вебера в процессе концептуализации макроисторических политологических теорий. Проанализировано базовые теоретические подходы мир-системного анализа (И. Валлерстайн, Дж. Арриги), военно-налоговой теории государства (Ч. Тилли, В. Мак-Нил, М. Манн) и политического марксизма (Р. Бреннер, П. Андерсон, Б. Тешке) к процессу становления и развития государств в течении Нового времени. Проблема суверенитета рассматривается через анализ предпосылок формирования базовых государственных институтов в исторической перспективе, что является определяющим подходом макроисторических политологических теорий.

Выявлено, что вопреки различиям в подходах, мир-системный анализ и военно-налоговая теория государства могут быть сопоставлены как внешний и внутренний контуры проблематики суверенитета в историческом процессе становления и развития европейских государств на протяжении Нового времени, акцентировано особое внимание на роли экономически детерминированных социальных преобразований Нового времени в рамках теоретического подхода, который предлагает политический марксизм. Отмечается общее в подходах анализированных теорий к процессу становления государств современного типа, что конкретизируется следующими позициями: государства современного типа как уникальный феномен Западной Европы, особая роль капитализма в процессе социально-политических и экономических преобразований Нового времени, удачная конфигурация факторов в историческом процессе которая обусловила появление национального государства, достижение баланса между интересами разнообразных групп, структурные социально-политические и экономические изменения как реакция на внешние и внутренние вызовы, междисциплинарный характер теорий.

Ключевые слова: мир-системный анализ, военно-налоговая теория государства, политический марксизм, суверенитет, национальное государство, капитализм.

Oleg Gaiko
Assistant professor in Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
O.Gaiko@karazin.ua,
<http://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

THE PROBLEM OF SOVEREIGNTY IN THE MACROHISTORICAL POLITICAL PERSPECTIVE

The article analyzes the macrohistorical perspective of the study of sovereignty in the framework of political theory represented by a world-system analysis, the war-taxation theory of the state and political Marxism. The relevance of the approach proposed by macro-political theories for studying the current state of sovereignty is considered. The theoretical prerequisites for the formation of these

theories are investigated, which were caused by the search for fundamentally new approaches in the 1970s. in analysis of modern political and state institutions, attention is focused on the influence of the creative heritage of M. Weber in the process of conceptualization of macrohistorical political theories. The basic theoretical approaches of world-system analysis (I. Wallerstein, J. Arrigi), the war-taxation theory of the state (Ch. Tilly, W. McNeill, M. Mann) and political Marxism (R. Brenner, P. Anderson, B. Teschke) to the process of formation and development of states during the Modern era are analyzed. In this article the problem of sovereignty is examined through an analysis of the prerequisites for the formation of basic state institutions in a historical perspective, which is the main approach of macrohistorical political theories. It is revealed that, despite the differences in approaches, the world-system analysis and the war-taxation theory of the state can be compared as the external and internal contours of the sovereignty problems in the historical process of the formation and development of European states during the Modern era, special attention is paid to the role of economically determined social transformations of Modern era in the framework of the theoretical approach that is offered by political Marxism. The similarities are noted in the approaches of the analyzed theories to the process of formation of modern type of states, which are specified in the following positions: modern type of states as a unique phenomenon in Western Europe, the special role of capitalism in the process of socio-political and economic transformations of Modern era, a successful configuration of factors in the historical process that led to the emergence nation state, achieving a balance between the interests of diverse groups, structural socio-political and economic changes as a response to external and internal challenges, the interdisciplinary nature of theories.

Keywords: world-system analysis, war-taxation theory of the state, political Marxism, sovereignty, nation state, capitalism.

Глобальні політичні, соціальні та економічні трансформації кінця ХХ – початку ХХІ століть актуалізували дискусію в соціальних науках щодо ролі держав в сучасному світі. Не викликає особливих заперечень все частіше артикульована позиція – держава як організаційна структура знаходиться в стані трансформації, що обумовлена зміною базового функціоналу держави, що, в свою чергу, детермінує зменшення суб'єктності держав. Зміна функціоналу і ролі держави в сучасному світі простежується в низці явищ, які не можна вважати поодинокими винятками, а радше проявами загальної тенденції – зростання економічного і політичного впливу транснаціональних корпорацій, які спираючись на ефективну організаційну структуру і кооптацію ресурсів збільшили протягом ХХ століття власну суб'єктність і мають можливість конкурувати з державами за реалізацію власних інтересів; приватизація приватним капіталом не лише стратегічних секторів економіки, але й функцій, які традиційно вважалися прерогативою держави (охорона здоров'я, правоохоронна діяльність, військова сфера, соціальна сфера тощо); втрата державою монополії на застосування насилля через скорочення чисельності армій, що характерна для багатьох розвинутих країн, на тлі появи і розповсюдження приватних армій (послугами яких

користуються як держави, так і приватний капітал), приватних охоронних організацій, які займаються не лише охороною конкретних (в тому числі і державних) організацій, а й виконують специфічні функції із дотримання правопорядку, розвідки, розслідувань; зростання ролі міжнародних організацій і міжнародного права; збільшення кількості держав, неспроможних забезпечити повноцінний контроль над власною територією, що зумовлює зростання чисельності невизнаних держав та, відповідно, зростання кількості «неспроможних держав» (*failedstate*); поява нових засобів комунікації, що призводить до зменшення суб'єктності держави в інформаційній сфері. Трансформація сучасних держав актуалізує необхідність переосмислення теорії суверенітету, яка утверджує ідею єдиної і неподільної влади в межах конкретної території держави; саме становлення національної держави в якості основного суб'єкта внутрішньої і зовнішньої політики безпосередньо пов'язано із розвитком теорії суверенітету протягом всього Нового часу. Фактично теорія суверенітету концептуалізувала розвиток національної держави як організаційної структури, яка до другої половини ХХ століття постійно збільшувала власну суб'єктність та сферу втручання. Зменшення суб'єктності держави та поява альтернативних суб'єктів, що ми спостерігаємо сьогодні, зумовлює необхідність

актуалізувати проблематику суверенітету в рамках політичної теорії.

У статті пропонується розглянути макроісторичну перспективу досліджень суверенітету в сучасній політичній науці. Перевагами макроісторичного підходу є розгляд проблематики суверенітету в широкій історичній перспективі, при цьому наголос робиться на базових чинниках, що зумовили появу та еволюцію національних держав. Саме чітке виділення соціальних, політичних і економічних чинників являє собою зручний теоретичний інструмент для аналізу сучасного стану національних держав, оскільки ми можемо простежити, чим детермінована поява конкретних державних функцій і наскільки вони є необхідними сьогодні.

У рамках макроісторичних політологічних теорій буде розглянуто світ-системний аналіз (Ф. Бродель, І. Валлерстайн, Дж. Аррігі), військово-податкову теорію держави (Ч. Тіллі, В. Мак-Ніл), політичний марксизм (Р. Бреннер, П. Андерсон, Б. Тешке). Варто зазначити, що макроісторичний підхід не обмежуються зазначеними теоріями і авторами, такий вибір теорій і авторів обумовлений необхідністю розглянути базові ідеї цього теоретичного напрямку і виявити принципи відмінності в підходах до процесу формування та еволюції європейських держав протягом Нового часу між різними теоріями в межах макроісторичної традиції.

Поява макроісторичного підходу в політичній теорії зумовлена особливостями розвитку соціальних наук (в першу чергу американських) в 1970-х рр. Можна виділити основні передумови появи макроісторичних теорій.

По-перше, розпад європейських імперій і поява низки незалежних держав в Африці та Азії актуалізував необхідність вивчення політичних режимів і економік цих регіонів, а також пошуки теоретичних підходів до швидкої політичної, економічної та соціальної модернізації.

По-друге, криза теорії модернізації, яка протягом тривалого часу зберігала інтелектуальну «монополію» на рекомендації і концептуалізацію ідей відносно успішної модернізації країн що розвиваються. Відносно проста дихотомія «традиція-сучасність» та ідея неминучого переходу від традиційних суспільств до сучасності, що були теоретичною основою теорії модернізації, в 1970-х рр. починають ставитися під сумнів через накопичення великої кількості

емпіричного матеріалу з країн третього світу, який не міг бути пояснений з точки зору тих концептуальних парадигм, на яких базувалась теорія модернізації.

По-третє, критика теорії модернізації зумовила принципове перенесення акценту в дискусіях з проблеми модернізації країн третього світу на Європу. Якщо в рамках теорії модернізації була сформульована проблема – як країнам, що розвиваються, досягти такого рівня соціально-політичної та економічної організації, як у країнах Західної Європи і Північної Америки, то критика теорії модернізації зумовила появу іншого питання – як країни Західної Європи і Північної Америки досягли такого рівня соціально-політичної та економічної організації. Розв'язання цієї проблеми вимагало актуалізації історичних досліджень щодо витоків формування європейських держав на межі Пізнього Середньовіччя та початку Нового часу, і ці дослідження мали носити міждисциплінарний характер на перетині економічних, соціологічних, політологічних та історичних дисциплін.

Теоретичним поштовхом до розвитку макроісторичного підходу була повторна актуалізація творчого спадку М. Вебера наприкінці 1960 – початку 1970 рр. Перша актуалізація робіт М. Вебера була здійснена в 1930-х рр. зусиллями американського соціолога Т. Парсонса, який переклав роботу М. Вебера «Протестантська етика і дух капіталізму» англійською мовою; саме завдяки Т. Парсонсу ця робота стає найбільш відомою із доробку М. Вебера. Другий етап актуалізації М. Вебера пов'язаний із його роботою «Господарство і суспільство», саме «відкриття» цієї книги стає поштовхом до розвитку макроісторичних політологічних теорій.

Основними ідеями М. Вебера, які вплинули на розвиток макроісторичних теорій, можна вважати визначення держав сучасного типу, які є суто європейським феноменом початку Нового часу, їх виникнення і розвиток безпосередньо зумовлені капіталізмом. Ці держави характеризуються наявністю раціональної бюрократії, монополії на застосування насилля, легальністю та легітимністю (Вебер 2012), що в сукупності формує досить ефективну організаційну модель – державу сучасного типу, яка здатна забезпечувати внутрішній правопорядок, раціоналізувати простір, вилучати ресурси та конкурувати з іншими державами.

Світ-системний аналіз як зовнішній контур суверенітету

Основоположником світ-системного аналізу прийнято вважати французького історика, представника школи «Анналів» Ф. Броделя, який у фундаментальній три-томній роботі «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.» описує взаємозумовленість між економікою, культурою і соціальними практиками доіндустріальної Європи, фокусуючись на двох рівнях дослідження: структури повсякденності (їжа, одяг, листування, мода, звичаї) та структури довгої протяжності (*longuedurée*) – тривалі цикли в капіталістичній економіці, які Ф. Бродель називає «світ-економікою» (Бродель 1997). Світ-економіка утворює єдину, самодостатню соціально-економічну структуру, яка передбачає наявність центру і периферії. В такій структурі центр представлений великим містом, пізніше – національною державою. В європейській історії з XII-XIII ст. відбувається постійний поетапний процес зміни центрів (Генуя, Антверпен, Амстердам, Лондон). Ф. Бродель досить переконливо показує як соціальні і культурні практики формуються в межах світ-економіки. Другою важливою ідеєю Ф. Броделя, окрім світ-економіки, є дещо незвичне, з огляду ліберального та марксистського підходів, розуміння капіталізму, яке протиставляється ринку і являє собою надбудову над ринковою економікою (яка існувала завжди) з метою створення монополії в існуючих конкурентних ринках.

Подальший розвиток ідей світ-економіки Ф. Броделя отримує в роботах американського соціолога І. Валлерстайна, який формує свою теорію світ-системного аналізу (Валлерстайн 2015). І. Валлерстайн виділяє докапіталістичний і капіталістичний етапи розвитку світ-економіки. Докапіталістичний етап характеризується неминучою еволюцією світ-економіки в світ-імперії (політичне об'єднання декількох світ-економік однією державою). Капіталістичний етап характеризується еволюцією світ-економіки в світ-систему, що є винятком із загальної закономірності розвитку світ-економіки, притаманної лише Європі. Капіталістична світ-економіка має ядро (найбільш розвинуті країни), напівпериферію (країни які мають можливість розвиватися) і периферію (найменш розвинуті країни). Країни ядра отримують економічні і політичні переваги від капіталістичної системи, країни напівпериферії

розвиваються в два етапи: перший – конкуренція в середині напівпериферії, другий – конкуренція за потрапляння до ядра, країни периферії несуть економічні і політичні витрати від капіталістичної системи, консервуючи малорозвиненість. У рамках ядра виділяється країна-лідер, яка і стає основним економічним, військовим і політичним гравцем. Капіталістична світ-система розвивається циклічно, кожен цикл характеризується зміною країни-лідера, новими технологіями, перехід від одного циклу до іншого відбувається через глобальну війну. Важливою ідеєю І. Валлерстайна є відмова від універсального лінійного розвитку, який пропонує теорія модернізації, можливість розвитку країни детермінована належністю до конкретного сегмента світ-системи, тобто країни периферії ніколи не зможуть досягти таких показників економічного, технологічного і соціального розвитку як країни ядра. Окрім цього, наявність дихотомії «ядро-периферія» зумовлена самою логікою функціонування світ-системи, країни-ядра мають такий високий рівень розвитку через наявність периферії, і навпаки – країни периферії відстають у своєму розвитку через наявність ядра.

Розвиток світ-системного аналізу продовжив Дж. Аррігі, який спираючись на роботи Й. Шумпетера і М. Кондратьєва, доповнив теорію І. Валлерстайна. Дж. Аррігі вводить поняття «цикл накопичення капіталу», що пов'язаний із конкретною країною-гегемоном (країною-лідером капіталістичного ядра). Цикл накопичення капіталу характеризується наявністю принципово нових технологій і нового джерела енергії, на якому базується економіка. Цикл накопичення капіталу проходить дві фази: матеріальна експансія і фінансова експансія (Аррігі 2006). На фазі матеріальної експансії основний капітал формується країною-гегемоном у сфері виробництва продукції завдяки володінню принципово новими технологіями, що дає можливість виробляти принципово новий товар і/або суттєво знизити собівартість виробництва товарів, які випускають і інші країни, тобто основою матеріальної експансії є економічні переваги, порівняно з іншими країнами, через володіння новими технологіями. На фазі фінансової експансії основний капітал формується у фінансовій сфері, що зумовлено поступовою втратою країною-гегемоном переваг від володіння технологіями, оскільки їх починають

опанувати інші країни, в таких умовах країна-гегемон починає використовувати свої переваги у вигляді відносно великої кількості фінансів, що були отримані на фазі матеріальної експансії для отримання прибутку через кредитування інших країн. На фазі фінансової експансії з'являються країни, які розвивають нові технології і отримують фінанси від країни-гегемону для розвитку цих технологій (Гайко 2014: 115). Завершення фази фінансової експансії характеризує завершення циклу накопичення капіталу, що призводить до протистояння між країнами, які успішно впровадили нові технології, між собою за можливість стати гегемоном, та між існуючим гегемоном і претендентом/претендентами на місце гегемона, протистояння завершується поразкою існуючої країни-гегемону, що зумовлює появу нового циклу накопичення капіталу і, відповідно, нового гегемона. Перехід від однієї фази до іншої в межах циклу накопичення капіталу відбувається через економічні кризи, перехід від фази матеріальної експансії відбувається через сигнальну кризу, а завершення фази фінансової експансії і завершення циклу накопичення капіталу – через термінальну кризу. На думку Дж. Аррігі, в капіталістичній системі послідовно змінювалися голландський цикл накопичення капіталу (XVII-XVIII ст.), британський цикл накопичення капіталу (XIX – початок XX ст.) та американський цикл накопичення капіталу (XX – початок XXI ст.). Перехід від одного циклу накопичення капіталу до іншого відбувається через масштабні війни, які, окрім руйнування інфраструктури і великих людських жертв, сприяють стрімкому розвитку нових технологій.

Військово-податкова теорія держави як внутрішній контур суверенітету

Військово-податкова теорія держави має на меті розкрити передумови формування національних держав у Західній Європі на початку Нового часу, основний акцент поставлений на ролі війни у формування державних інститутів (Тиллі 2009) та розвитку технологій, які зумовили подальшу еволюцію європейських держав (Мак-Нил 2008).

Криза феодалізму XIVст. посилює позиції королівської влади в протистоянні із феодалською знаттю, що детермінує поступовий процес централізації королівської влади. Постійні зовнішні і внутрішні виклики для королівської влади потребували найбільш ефективних відповідей, що було

реалізовано через поступове встановлення монополії на застосування насилля за допомогою формування успішної організаційної структури. Поява нової організаційної структури королівської влади безпосередньо пов'язана із революцією у військовій справі XVI-XVII ст., а саме – поширення артилерії, вогнепальної зброї, піхоти. В широкій теоретичній перспективі можна говорити про те, що революція у військовій справі уможливила перемогу королівської піхоти над аристократичною кавалерією, що остаточно закріплює позиції королівської влади над аристократією. Зміни в характері війни привели до того, що війна починає потребувати ефективної організації, а не лише навичок і мужності воїна, окрім цього, війни починають ставати все більш дорогими. В таких умовах королівська влада для закріплення отриманих позицій потребує ресурсів для підтримки армій, що й буде реалізовано у вигляді податків від населення. На думку Ч. Тілли, протягом Нового часу королівська влада зіштовхується з двома можливими стратегіями дії: територіально експансія та капіталістична експансія; найбільшого успіху у формуванні держави як організаційної структури досягають ті монархії, які ідуть шляхом поєднання обох стратегій (Тиллі 2009: 110-119).

Однак прагнення королівської влади перекласти тягар утримання армій на населення викликає невдоволення в різних його групах, що призводить до постійних пошуків компромісів, які формалізуються у вигляді конкретних державних інститутів протягом Нового часу. В такій перспективі поява представницької демократії є інституційно закріпленим компромісом між буржуазією і правлячими групами. Постійні пошуки компромісів і нових джерел наповнення бюджету активізували увагу на контролі над територією і населенням з боку королівської влади, що зумовлювало необхідність створення відповідних державних інститутів, які мали б раціоналізувати, структурувати та контролювати територія для більшої ефективності, що в перспективі веде до появи раціонально-бюрократичного типу управління.

Таким чином, сучасна держава, з точки зору військово-податкової теорії держави, є організацією, яка створена для ведення війн і посилення королівської влади, всі базові державні функції, тією чи іншою мірою, були направлені на проблему війни.

Політичний марксизм як альтернативний погляд на капіталізм

У межах макроісторичних політологічних теорій політичний марксизм займає досить критичну позицію як до світ-системного аналізу, так і до військово-податкової теорії держави. Критика політичним марксизмом ідей Ф. Броделя і школи світ-системного аналізу полягає в тому, що специфічний досвід капіталістичної Англії екстраполюється на інші регіони в минуле, що призводить до принципового нерозуміння природи капіталізму. Військово-податкова теорія держави критикується представниками політичного марксизму через її спробу показати абсолютистську Францію в якості першої держави сучасного типу, хоча Франція цього періоду, з точки зору політичного марксизму, характеризується як феодална країна.

Причиною несприйняття як світ-системного аналізу, так і військово-податкової теорії держави є теоретична позиція, на якій базується політичний марксизм, в її основі знаходиться ідея Р. Бреннера про природу капіталізму (Brenner 1977). Р. Бреннер висунув досить цікаву ідею появи капіталізму в марксистській парадигмі. Криза феодалізму посилює протистояння між королем і аристократією в трикутнику: населення-аристократія-король, суть протистояння зводиться до контролю над експлуатацією населення, яке набуває певної суб'єктності в результаті повстань. Протистояння завершується перемогою однією зі сторін; так результатом перемоги королівської влади у Франції є встановлення абсолютистського режиму, а результатом перемоги аристократії в Польщі – поява аристократичної республіки (Річ Посполита) і повторне закріпачення селянства. Обидві моделі являють собою реакцію на кризу феодалізму. Винятком у такій конфігурації, на думку Р. Бреннера, була Англія, яка опинилась у патовій ситуації боротьби між монархом і аристократією, жодна зі сторін не змогла отримати перемогу, що зумовило появу нової нетитулованої аристократії – джентрі. Відсутність можливості експлуатувати селянство сприяло появі ринку робочої сили, а відтак і появі капіталістичних відносин. Аргументація Р. Бреннера здатна пояснити феномен промислової революції в Англії, оскільки поява ринку робочої сили спричинила конкуренцію за кваліфікованих працівників, то заробітна плата постійно зростала, що зрештою створило соціальні передумови для зменшення витрат на робочу

силу, замінивши значну частину працівників паровими машинами.

Подальший розвиток ідей Р. Бреннера міститься в роботах П. Андерсона (Андерсон 2010) і Б. Тешке (Тешке 2011), які пояснюють виникнення капіталізму розмежуванням між політичним та економічним. Політична влада, на думку дослідників, безпосередньо пов'язана із доступом до ресурсів, що можна побачити на прикладі класичного феодалізму, який являє собою варіант поєднання економіки і політики; таке поєднання, в різних його проявах, існувало в багатьох культурах і епохах. Капіталізм з'являється через розмежування економіки і політики, які стають автономними сферами, в яких політичні позиції не тотожні доступу до ресурсів, а наближеність до правителя не гарантує успіх в економічній сфері. Розмежування економіки і політики сприяє появі раціональної деперсоналізованої бюрократії, яка є характерною для держав сучасного типу. Першою країною, в якій відбулось таке розмежування, була Англія, яку представники політичного марксизму вважають першим зразком держави сучасного типу. Саме ця організаційна модель була поширена протягом XIX-XX ст. в масштабах всього світу у вигляді національної держави.

Отже, макроісторичні політологічні теорії розглядають процес формування держав сучасного типу в широкій історичній перспективі, акцентуючи увагу на тому, що виникнення національних держав обумовлено кризою феодалізму. Поєднання капіталізму і організаційної структури спричинює появу раціональної бюрократії, яка забезпечує ефективне управління і пошуки ресурсів у рамках національної держави, що детермінує поширення цієї політичної організаційної моделі в масштабах усього світу. Особливість теоретичного підходу макроісторичних політичних теорій до проблематики суверенітету і національної держави полягає в тому, що політичний процес розглядається не як боротьба за втілення прогресивних ідей, а як реакція суб'єктів на структурні зміни до яких вони мають адаптуватися, змінюючи соціальні, політичні та економічні практики, котрі перебувають в турбулентному стані. Таким чином, остаточна конфігурація є результатом конкретного збігу чинників, у тому числі і випадковостей.

ЛІТЕРАТУРА

- Вебер, М. 2012. *Господарство і суспільство*. К.: Вид. дім «Всесвіт».
- Бродель, Ф. 1995. *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст.* У 3-х т. Том 1. Структури повсякденності: можливе й неможливе. К.: Основи.
- Валлерстайн, І. 2015. *Мир-система Модерна*. Том I. Капіталістическое сельское хозяйство и истоки европейского мир-экономики в XVI веке. М.: Русский фонд содействия образованию и науке.
- Арриги, Д. 2006. *Долгий двадцатый век. Деньги, власть и истоки нашего времени*. М.: Издательский дом Территория будущего.
- Гайко, О. 2014. «Трансформація сучасної капіталістичної системи», *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Сер. Питання політології*. 27: 114-119.
- Тилли, Ч. 2009. *Принуждение, капитал и европейские государства. 990 – 1992 гг.* М.: Издательский дом Территория будущего.
- Мак-Нил, У. 2008. В погоне за мощью. Технология, вооруженная сила и общество в XI – XX веках. М.: Издательский дом Территория будущего.
- Brenner, R. 1977. "The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism". *New Left Review*, 104: 25-92.
- Андерсон, П. 2010. *Родословная абсолютистского государства*. М.: Издательский дом Территория будущего.
- Тешке, Б. 2011. *Миф о 1648 годе: класс, геополитика и создание современных международных отношений*. М.: Изд. дом. Гос. ун-та – Высшей школы экономики.

REFERENCE

- Weber, M. 2012. *Economy and Society*. K.: Publishing House «Vsesvit» (in Ukrainian)
- Braudel, F. 1995. *Material civilization, economy and capitalism, XV – XVIII st.* 3 volumes. Vol. 1. Structures of everyday life: possible and impossible. K.: Osnovy (in Ukrainian)
- Wallerstein, I. 2015. *Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the XVI Century*. M.: Russian Foundation for the Promotion of Education and Science (in Russian)
- Arrighi, G. 2006. *The Long Twentieth Century: Money, Power, and the Origins of Our Times*. M.: Publishing House "Territoria budushchego".(in Russian)
- Gaiko, O. 2014. Transformation of the modern capitalist system. *Visnyk KHNU imeni V.N. Karazina. Series «Pytannya politolohiyi»*, Issue 27: 114-119.(in Ukrainian)
- Tilly, Ch. 2009. *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990*. M.: Publishing House "Territoria budushchego".(in Russian)
- McNeill, W. *The Pursuit of Power: Technology, Armed Force, and Society in the 11th – 20th centuries*. M.: Publishing House "Territoria budushchego" (in Russian)
- Brenner, R. 1977. *The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism*. *New Left Review*, 104: 25-92.
- Anderson, P. 2010. *The Genealogy of an Absolutist State*. M.: Publishing House "Territoria budushchego". (in Russian)
- Teschke, B. 2011. *The myth of 1648: Class, Geopolitics, and Marking of Modern International Relations*. M.: University press – Higher School of Economics (in Russian)

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-35-02
УДК 323.21:342.5: 351.815

Хомей Оксана Дмитрівна
аспірант,
Національний інститут
стратегічних досліджень,
вул. Пирогова, 7А, Київ, 01030 ,
_oksana.khomei@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-1225-9485>

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РЕФОРМИ
ЗАДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ**

Громадянське суспільство відіграє істотну роль у спробах побудувати функціонуючу демократію, підтримати верховенство права, просувати і захищати права людини, залишаючись водночас однією з головних рушійних сил реформ – продовжує співпрацю з державними агенціями у сфері розроблення політичної програми, а також певним чином бере